

تأملی بر مشروعیت کاربرد هواپیماهای بدون سرنشین در مخاصمات مسلحانه از منظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه

سیدحسام‌الدین لسانی^{۱*}، مهوش منفرد^۲

چکیده

پیشرفت فناوری در قرن ۲۱ در حال رونمایی از شکل دیگری از سلاح‌های پرنده نظامی است که هواپیماهای بدون سرنشین مصداق بارز آن‌ها به شمار می‌روند. نظر به اینکه کاربرد این نوع از سیستم‌های هواپرد چالش‌های جدی را از منظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه موجب شده است، ارزیابی مستقل حقوقی در این خصوص ضروری است. پیش از بررسی دقیق این مسئله شناخت این سیستم‌ها و بررسی چالش‌های ناشی از به‌کارگیری آن‌ها در مشخصات مسلحانه ضروری است. مقاله حاضر با طرح چالش‌ها و ابهامات ناشی از به‌کارگیری این سیستم‌های نوظهور در مشخصات مسلحانه تلاش دارد عملکرد هواپیماهای بدون سرنشین در مشخصات مسلحانه را براساس قواعد پایه‌ای حقوق بین‌الملل بشردوستانه نظیر اصل تفکیک، تناسب و اقدامات احتیاطی ارزیابی حقوقی کند. در این ارزیابی نشان داده می‌شود که کاربرد این سیستم‌ها در موارد متعددی ناقض قواعد بنیادین حقوق بین‌الملل بشردوستانه بوده است.

کلیدواژگان

اصل تفکیک، اصل تناسب، اصل اقدامات احتیاطی، حقوق بین‌الملل بشردوستانه، هواپیماهای بدون سرنشین.

Email: lesani77@yahoo.com

۱. استادیار دانشگاه حضرت معصومه (س)، قم، ایران (نویسنده مسئول).

۲. دانشجوی دکتری، مدرس دانشگاه.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۱/۲۴، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۵/۰۴

مقدمه

سلاح از دیرباز نقش اساسی و مهم در جنگ ایفا کرده است، از ساز و برگ سربازان پیاده یونانی گرفته تا نفتکش‌های جنگ‌های جهانی، اما امروزه این طور نیست که سرباز از سلاح‌هایی که به کار می‌برد تأثیر پذیرد، اکنون سرباز را به گونه‌ای مورد تجدید ساخت و برنامه‌ریزی قرار می‌دهند که به صورت یکی از اجزای تشکیل دهنده سیستم‌های تسلیحاتی درمی‌آید. ارتش به منظور غلبه بر محدودیت‌های سرباز و محدودیت‌های خودکارسازی به سمت شکلی ظریف‌تر از ادغام انسان و ماشین گرویده و به گونه‌ای از سرباز در قالب یک ارگان‌سیسم سیبرنتیک (سیبورگ) استفاده می‌کند که استقامات ماشین و خرد بازتعریف‌شده آدمی را که تابعی از کل سیستم تسلیحاتی است، یکجا داراست. براساس داده‌های علمی، کشورهای پیشرفته نظامی این سیستم‌ها را به صورت میکرو و بسیار ریز و حتی به شکل برخی حشرات ساخته‌اند که به همت فناوری‌های نوین نانو تکنولوژی و به ویژه تجهیزات کنترل از راه دور به مقصد یعنی، محل درگیری اعزام می‌شوند و پس از خاتمه رزم، به مبدأ عزیمت می‌کنند (ساعد، ۱۳۸۷: ۸۸-۸۹).

بنابراین، یکی از سؤالات اساسی پیش روی پژوهشگران حقوق بین‌الملل این است که با توجه به حضور گسترده هواپیماهای بدون سرنشین در مخاصمات مسلحانه، حضور این سیستم‌ها تا چه حد با قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه هماهنگ است؟ نتیجه و اثر مهم این بررسی به انسانی تر کردن هرچه بیشتر مخاصمات مسلحانه، یعنی همان رسالت حقیقی حقوق بین‌الملل بشردوستانه کمک شایانی کرده و خود، سازوکاری است برای حمایت بیشتر از غیرنظامیان یا به صورت کلی قربانیان ناشی از کاربرد این سیستم‌ها در مخاصمات مسلحانه (اعم از مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیربین‌المللی). بنابراین، پیش از بررسی قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه در خصوص این سیستم‌های بدون سرنشین، ابتدا از سیستم‌های بدون سرنشین تعریفی ارائه می‌دهیم، سپس به بررسی شناخت این سیستم‌های نوظهور و چالش‌های ناشی از به‌کارگیری آن‌ها در مخاصمات مسلحانه می‌پردازیم.

تعریف سیستم‌های بدون سرنشین

زمانی که آدمی اولین بار برای حمله به دشمنان خویش در پهنة آسمان حضور یافت، از بالون‌ها برای رسیدن به مقصود خود استفاده کرد. بعدها هواپیماها و هلی‌کوپترها نیز وارد این عرصه شدند، آخرین دستاورد در زمینه حملات هوای بعد از انسان موضوع را از گستره آسمان کنار گذارده است و مردم قادرند وسایل نقلیه هوایی بدون سرنشین^۱ را

1. Unmanned Aerial Vehicles(UAV).

صدها مایل دورتر از محل هواپیماهای بدون سرنشین کنترل کنند (O'Connell, (9) 2010 : 1 (12)).

از سیستم‌های بدون سرنشین تعاریف متعددی وجود دارد؛ برای مثال گزارشگر ویژه سازمان ملل، فلیپ آلستون^۱ در سال ۲۰۱۰ در گزارش خود هواپیماهای بدون سرنشین را این‌طور تعریف کرده است: «هواپیماهای نظامی غیرمسلحی که به‌عنوان سلاح مناسب برای مبارزه با تروریست‌ها و وسیله‌ای برای کشتار هدفمند انتخاب شده‌اند» (UN DOC. (A/HRC/14/24/Add 6, para. 85). همچنین، طبق تفسیر برنامه سیاست بشردوستانه و تحقیقات جنگی دانشگاه هاروارد، از دستورالعمل هاروارد^۲ مقرر شده است که اصطلاح هواپیما بسیار گسترده است و شامل هرگونه هواپیمای بدون سرنشین اعم از جنگی^۳ یا غیرجنگی^۴ و هرگونه هواپیمای کنترل از راه دور^۵ یا خودمختار^۶ نیز است (Commentary on (1)(d) of the HPCR Manual of international Law Applicable to Air and Missile Warfare, Version (1.2, march 2010: 27).

باید توجه داشت آنچه امروزه UAV نامیده می‌شود نوع تکامل یافته هواپیماهای بدون سرنشین است که به‌منزله هدف پرنده در تمرینات تیراندازی زمین به هوا یا هوا به هوا استفاده می‌شد و غالباً هم این اهداف پرنده با نام درون (Drone) شناخته می‌شدند.^۷ علاوه بر این، به این سیستم‌ها «پرنده هدایت‌پذیر از دور»^۸ با نماد اختصاری پهپاد نیز گفته می‌شود. بنابراین، امروزه با نوع دیگری از هواپیماها، تحت عنوان «هواپیماهای بدون سرنشین» روبه‌رو هستیم که هنوز قواعد حقوق بشردوستانه درخصوص آن‌ها شناسایی نشده است. این دسته از هواپیماها به خودی خود یک هواپیمای نظامی محسوب نمی‌شوند، بلکه در دسته هواپیماهای دولتی^۹، غیر از هواپیماهای نظامی قرار می‌گیرند و حتی می‌توان آن‌ها را جزو هواپیماهای غیرنظامی^{۱۰} محسوب کرد. البته به کارگیری آن‌ها در مخاصمات مسلحانه توانسته است مسائل زیادی را در حوزه حقوق بشردوستانه ایجاد کند (تقی‌زاده و هداوندی، ۱۳۹۱: ۶۷).

1. Philip Alston

2. Commentary of the HPCR (Program on Humanitarian Policy and Conflict Research at Harvard University) Manual of international Law Applicable to A Us Congress National Defense Authorization, fiscal year 2001, public law.106_398ir and Missile Warfare, Version 1.2, march (2010).

3. Unmanned Combat Aerial Vehicles (UCAV).

4. Unarmed Unmanned Aerial Vehicles (UAV).

5. Remotely Piloted.

6. Operating Autonomously.

۷. کلمه درون در زبان انگلیسی به معنای وزوز کردن است.

8. Remotely Piloted Aircraft.

۹. طبق کنوانسیون شیکاگو ۱۹۴۴ هواپیمای دولتی «هواپیمایی است که در خدمت نظامی و گمرکی و شهربانی به کار برده می‌شوند». علاوه بر این، مجموعه مقررات لاهه ۱۹۲۳ درخصوص جنگ هوایی نیز هواپیماهای دولتی را شامل دو دسته از هواپیماها دانسته: هواپیماهای نظامی و غیرنظامی.

10. Civil Aircraft

از آنجا که در زمینه سیستم‌های بدون سرنشین، امریکا یک کشور پیشگام محسوب می‌شود و پیشرفته‌ترین این سیستم‌ها در اختیار این کشور است، تعریفی را که ارتش امریکا ارائه داده است بیان می‌کنیم. طبق این تعریف سیستم هوایی بدون سرنشین «یک وسیله هوایی بدون سرنشین است که می‌تواند با استفاده از نیروهای گاز و هوا به طور خودکار یا کنترل از راه دور پرواز کند و مواد منفجره مرگبار و غیرمرگبار با خود حمل نماید» (DEP'T of DEF., (Directive 3000.09, Autonomy in Weapons Systems 13-14 Nov. 2, 2012).

سیستم‌های بدون سرنشین به دو دسته تقسیم می‌شوند؛ نوع اول هواپیمای بدون سرنشین خودکار است که دارای مکانیسمی برای پرواز است، این نوع وسیله هوایی بدون سرنشین را برای پرواز به سوی یک هدف خاص برنامه‌ریزی می‌کنند و وقتی آن سیستم به پرواز درآمد دیگر نمی‌توان برنامه آن را تغییر داد (Howard, 1995: 20). البته کشورهای کمتری تکنولوژی تولید آن را در اختیار دارند. این نسل از هواپیماهای بدون سرنشین که مسلح‌اند برای شلیک بمب و موشک استفاده می‌شوند. نوع دوم یک نوع هواپیمای بدون سرنشین با قابلیت کنترل از راه دور است یعنی می‌توان آن را از راه دور کنترل کرد و حتی مسیر یا نوع مأموریتش را تغییر داد (Howard, 1995: 21). این هواپیماها می‌توانند به بزرگی نسل‌های پیشین هواپیماهای معمولی یا بسیار کوچک‌تر از آن‌ها طراحی شوند.^۱

به کارگیری هواپیماهای بدون سرنشین در مخاصمات مسلحانه

سلاح از دیرباز نقش اساسی و مهم در جنگ ایفا کرده است، از ساز و برگ سربازان پیاده یونانی گرفته تا نفتکش‌های جنگ‌های جهانی، اما امروزه این طور نیست که سرباز از سلاح‌هایی که به کار می‌برد تأثیر پذیرد، اکنون سرباز را به گونه‌ای مورد تجدید ساخت و برنامه‌ریزی قرار می‌دهند که به صورت یکی از اجزای تشکیل دهنده سیستم‌های تسلیحاتی درمی‌آید. ارتش به منظور غلبه بر محدودیت‌های سرباز دیروز و محدودیت‌های خودکارسازی به سمت شکلی ظریف‌تر از ادغام انسان و ماشین گرویده و به گونه‌ای از سرباز در قالب یک ارگانیزم سبیرنتیک (سیبورگ) استفاده می‌کند که استقامات ماشین و خرد بازتعریف‌شده آدمی را که تابعی از کل سیستم تسلیحاتی است، یکجا داراست (ساعد، ۱۳۸۷: ۸۹).

استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در مخاصمات مسلحانه موضوعی است که در قرن ۲۱ می‌بایست توجه زیادی به آن داشت، زیرا اکثر کشورها در تلاش برای دستیابی به این سیستم‌ها و به کارگیری آن‌ها در مخاصمات آینده‌اند. به طوری که براساس آمارهای رسمی تا اواسط سال ۲۰۱۰ چهار کشور دنیا بیش از ۸۰۰ نوع وسیله هوایی بدون سرنشین در اختیار دارند که

۱. هواپیماهای RQ-4Global و Raven RQ-11B از این نوع‌اند.

بیشتر آن‌ها دارای قابلیت پرتاب موشک و بمباران‌اند (3: O'Connell, 2010). تولید هواپیماهای بدون سرنشین در امریکا به سرعت در حال افزایش است و به زودی زرادخانه امریکا صاحب هواپیماهای بدون سرنشین بیشتری در مقایسه با وسایل نقلیه هوایی دارای سرنشین خواهد شد. سایر دولت‌ها (از جمله برزیل، چین، گرجستان، اسرائیل، پاکستان، روسیه، ترکیه و ایران) و بازیگران غیردولتی (مانند حزب‌الله) نیز دارای هواپیماهای بدون سرنشین‌اند و به سرعت در حال به دست آوردن چنین ابزارهایی هستند. این سیستم‌ها سال‌هاست که مورد استفاده بشر بوده است، اما نقش آن‌ها در مخاصمات مسلحانه طی یک دهه گذشته بسیار گسترده بوده و لذا حضور آن‌ها در مخاصمات مسلحانه و آثار آن‌ها یک پدیده نوین است و حتی به صراحت می‌توان گفت با حضور خود توانسته‌اند یک انقلاب در عرصه مخاصمات مسلحانه ایجاد کنند (Singer, 2009: 11).

به عبارت دیگر مسئله مهم در خصوص این سیستم‌های نوظهور، به کارگیری آن‌ها در مخاصمات مسلحانه است، استفاده از این سیستم‌ها در مخاصمات مسلحانه تقریباً یک پدیده جدید است، زیرا در گذشته این سیستم‌های بدون سرنشین تنها به منظور مأموریت‌های اطلاعاتی، تجسس و نظارتی^۱ در مخاصمات استفاده می‌شدند، اما امروزه سیستم‌های بدون سرنشین به سلاح‌های جنگی حتی سلاح‌های کشتار جمعی مسلح شده‌اند و در مخاصمات به کار گرفته می‌شوند (2: O'Connell, 2010 (9)).

سابقه به وجود آمدن هواپیماهای بدون سرنشین به جنگ جهانی اول برمی‌گردد و حتی برخی از مورخان بحث آن را به کمی پس از ساخت نخستین هواپیمای دنیا به دست برادران رایت مربوط می‌دانند، اما از لحاظ عملی و به فرم کنونی، نخستین هواپیمای بدون سرنشین را که از نوع هدف پرنده بود، شرکت رایان آئروناتیکال^۲ (امریکا) بعد از جنگ جهانی دوم در سال ۱۹۴۸ به نام XQ2 ساخت، پس از آن تمامی کشورهای دنیا به ضرورت ساخت و پیشرفت در این فناوری پرسود پی بردند و با صرف بودجه‌های کلان شروع به تحقیقات و ساخت انواع گوناگون هواپیماهای بدون سرنشین کردند (1: O'Connell, 2010 (9)).

سیستم‌های بدون سرنشین برای اولین بار در جنگ ویتنام و به طور گسترده برای شناسایی استفاده شدند (Brooks, 2013: 90). این سیستم‌ها ابتدا تنها به دوربین ساده مجهز بودند، اما بعدها به دوربین‌هایی با قابلیت عکس‌برداری در شب و وسایل ارتباطی مجهز شدند (Brooks, 2013: 90). ایالات متحده طی جنگ خلیج فارس در سال‌های ۱۹۹۰ و ۱۹۹۱ و همین‌طور در جنگ بالکان در ۱۹۹۵ و عملیات ناتو در یوگسلاوی در ۱۹۹۹ نیز از هواپیماهای بدون سرنشین (البته غیرمسلح) استفاده کرده است (2: Anderson, 2010). برای اولین بار طی حضور ناتو در

1. Intelligence/ Surveillance/ Reconnaissance (ISR).

2. Ryan Aeronautical (USA).

کوزوو در ۱۹۹۹ بود که فرماندهان جنگی به فکر مفیدبودن تجهیز این هواپیماهای بدون سرنشین به موشک‌های مدرن افتادند (Anderson, 2010: 2).

در سال ۲۰۰۰ ایالات متحده خود را برای کاربردی کاملاً جدید از این ابزارها، به منزله ابزار پرتاب موشک آماده کرد. لذا حادثه ۱۱ سپتامبر در امریکا نیز به مثابه مجوزی برای استفاده از گونه دوم هواپیماهای بدون سرنشین بود (Barnidge, 2012: 409) و تنها کمتر از گذشت یک ماه از این حادثه در ۷ اکتبر ۲۰۰۱ اولین موشک از این هواپیماها در افغانستان شلیک شد.^۱ شایان یادآوری است که نیروی هوایی ارتش امریکا در سال ۲۰۰۱ و پیش از حادثه ۱۱ سپتامبر در صحرای نوادا^۲ در یک مرحله آزمایشی اولین موشک را از این هواپیماهای بدون سرنشین شلیک کرده بود (Brooke, 2013: 5). هواپیماهای بدون سرنشین امریکا در سال ۲۰۰۲ نیز موشک‌های خود را به سمت مظنونان احتمالی القاعده در یمن^۳ و هدف‌های دیگر خود در عراق قبل از آغاز جنگ ۲۰۰۳ شلیک کردند که طی این حمله به یمن یکی از رهبران اصلی القاعده به نام سلیم سینان الهارتی^۴ و ۵ نفر از همراهان وی کشته شدند (UN Doc A/HRC/14/24/Add. 6, Para 19). در سال ۲۰۰۳ نیز مأموران سازمان سیا در جیبوتی، به وسیله یک هواپیمای بدون سرنشین، موشک‌های Hellfire مجهز به لیزر را به یک وسیله نقلیه در حال عبور در یمن شلیک کردند و تمام سرنشینان آن از جمله یک تبعه آمریکایی را به قتل رساندند (UN Doc A/HRC/14/24/Add. 6, Para 19).

علاوه بر این، طی تهاجم به عراق که در سال ۲۰۰۳ آغاز شد، ایالات متحده مرتباً از هواپیماهای بدون سرنشین شناسایی و تهاجمی استفاده کرده است. به نظر می‌رسد این گونه اقدامات نیز هم‌زمان با عملیات نظامی در سال ۲۰۰۹ پایان یافت (UN Doc

۱. در سال‌های اخیر، مسئله‌ای که بیشتر در خصوص هواپیماهای بدون سرنشین چالش‌برانگیز بوده است (به‌ویژه در زمینه حقوق بشردوستانه) توسل به سیستم‌های بدون سرنشین برای کشتار هدفمند (Targeted Killing) است. اصطلاح «کشتن هدفمند» مفهوم جدیدی است که طی سال‌های اخیر از سوی اسرائیل و با پشتیبانی کشورهای غربی به‌ویژه ایالات متحده، به‌منظور ایجاد تردید در اجرای معاهدات حقوق بشری و بشردوستانه، به حوزه ادبیات حقوق بشر و بشردوستانه راه یافته است. این حملات در جهت سیاست مبارزه با تروریسم صورت می‌گیرد که تاکنون امریکا سردمدار استفاده از این سیستم‌ها، از آن‌ها برای کشتن هدفمند رهبران القاعده، از جمله: اسامه بن لادن، محمد عاطف در افغانستان و رهبر اصلی القاعده سلیم سینان الهارتی در یمن و غیره استفاده کرده است.

See, Jefferson. T. "Drones and Targeted Killing: Legal, Moral, and Geopolitical Issues (Introduction)", School of Law Research Paper No. 2446762, (2014).

2. Nevada desert.

۳. برای مطالعه بیشتر، ر.ک. به علیپور، عباس و ناوه‌کش، محسن (۱۳۹۳). «واکاوی نقش هواپیماهای بدون سرنشین در عملیات ضدتروریستی (با تأکید بر کشور یمن)»، فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی، شماره ۱۸، ۲۴۹-۲۸۶.

4. Seyan al- Harithi.

19 Para 6, Add. 6/14/24/HRC/A). ایالات متحده در سال ۲۰۰۴ به استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین تهاجمی در پاکستان روی آورد، شمار حملات به شکل چشمگیری در سال ۲۰۰۸ افزایش یافت و در سال ۲۰۰۹ به اوج خود رسید (596: (16) Michael, 2012). طبق گزارش یک سازمان غیردولتی حقوق بشری، تعداد غیرنظامیان کشته شده در شمال شرق پاکستان در سال ۲۰۰۹ میلادی از تعداد کل غیرنظامیان کشته شده در افغانستان در همان سال بیشتر تخمین زده شده است. مقایسهٔ اجمالی میان تعداد غیرنظامیان و تعداد کل اعضای طالبان و القاعده در حملات ایالات متحدهٔ آمریکا به شمال شرق پاکستان نشان‌دهندهٔ تأثیر استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین است. دست کم از سال ۲۰۰۶ نیز ایالات متحده اقدامات مشابهی را در سومالی به عمل آورده است (Corcoran, 2014 & Cole, 2012).

در حال حاضر نیز ایالات متحده در حال کار روی دو نوع از هواپیماهای بدون سرنشین نظامی است، یکی به نام MQ یا شکارچی (درنده)^۱ و دیگری MQ-9 یا دروگر^۲؛ دروگر در مقایسه با شکارچی از طراحی و کارکرد مشابهی برخوردار است، اما قادر به حمل سلاح‌های سنگین تری (حدود ۵۰۰ پوند بمب) است (Schmitt, 2012 (17): 598-99). تولید هواپیماهای بدون سرنشین در آمریکا به سرعت در حال افزایش است و به زودی زرادخانهٔ آمریکا صاحب هواپیماهای بدون سرنشین بیشتری در مقایسه با وسایل نقلیهٔ هوایی دارای سرنشین خواهد شد. سایر دولت‌ها (از جمله برزیل، چین، گرجستان، اسرائیل، پاکستان، روسیه، ترکیه و ایران) و بازیگران غیردولتی (مانند حزب‌الله) نیز دارای هواپیماهای بدون سرنشین اند و به سرعت در حال به دست آوردن چنین ابزارهایی هستند (Henderson, 2010: 4 & A/HRC/14/24/Add. 6, para. 27).

امروزه سیستم‌های بدون سرنشین اطلاعات غیرقابل تصویری را تهیه می‌کنند، اما آن‌ها به قسمتی از عملیات داخلی و نظامی کشورهای بزرگ تبدیل شده‌اند و به طور فزاینده‌ای تولید و حتی به دیگر کشورها نیز صادر می‌شوند. شاید یکی از دلایل تمایل طراحان نظامی در دستیابی به این سیستم‌ها و متعاقب آن به کارگیری آن‌ها در مخاصمات مسلحانه، توانایی این سیستم‌ها برای تمرکز روی اهداف به مدت طولانی و در شرایط خطرناک باشد. علاوه بر این، سیستم‌های بدون سرنشین که برای انجام این مأموریت‌ها استفاده می‌شوند، فقط به سیستم‌های هوایی محدود نیستند، بلکه سیستم‌های دریایی و زمینی نیز برای شناسایی، خلع سلاح و انفجار به کار می‌روند، مانند سیستم‌های زمینی بدون سرنشین که در جنگ عراق و افغانستان از آن‌ها استفاده شد (Jack, 2009: 5).

1. Predator.
2. Reaper.

چالش‌های ناشی از سیستم‌های بدون سرنشین

کشتن انسان‌ها به وسیله سیستم‌های بدون سرنشین واقعیت قرن ۲۱ است. آمریکا و اسرائیل سردمدار استفاده از این سیستم‌های بدون سرنشین در مخاصمات به اصطلاح خود، علیه تروریسم هستند. به طوری که تعداد حملات هوایی این سیستم‌ها و میزان تلفات ناشی از کاربرد آن‌ها به شدت در حال افزایش است. جنگ‌های عراق و افغانستان و میزان تلفات غیرنظامیان ناشی از آن خود دلیلی بر این مدعاست. به عبارت دیگر، جنگ‌های افغانستان و عراق آزمایشگاهی برای توسعه سیستم‌های بدون سرنشین آمریکا و اسرائیل بوده است. با وجود افزایش چشمگیر قربانیان غیرنظامی حملات سیستم هوایی بدون سرنشین، هیچ منعی برای استفاده از این سیستم‌ها در مخاصمات مسلحانه وجود ندارد،^۱ لذا نیروهای مسلح کشورهای پیشرفته همچنان درصددند به نمونه‌های جدیدی از این سیستم‌ها با کاربری‌های بالاتر دست یابند. برای مثال، کنگره آمریکا در سال ۲۰۰۱ رسماً اعلام کرد که نیروهای مسلح این کشور باید تا سال ۲۰۱۵ یک سوم از ناوگان‌های هوایی و زمینی خود را بدون سرنشین کند (Us Congress National Defense Authorization, public law.106_398, fiscal year 2001).

همچنین این کشور در سال ۲۰۰۷ اولین بال هوایی جنگی خود را تشکیل داد، یک بال نظامی با قدرت تهاجمی بسیار بالا توان پرواز تا ۱۲۰۰۰ کیلومتر را دارد. البته امروزه نه تنها آمریکا، بلکه حدود ۵۰ کشور دنیا به دنبال تجهیز نیروهای مسلح خود به این سیستم‌های بدون سرنشین‌اند (O'Connell, 2012(10): 4).

نکته بسیار مهم دیگر اینکه، ظهور این سیستم‌ها و پیشرفت آن‌ها در امور نظامی مسائل جدی را در حقوق بین‌الملل، از جمله حقوق بین‌الملل بشردوستانه به وجود آورده است، زیرا این سیستم‌ها قادرند در مخاصمات آینده انسان را از صحنه جنگ کنار بگذارند و به صورت کاملاً خودمختار عمل کنند و در این صورت به دلیل آنکه ربات وارد مخاصمه می‌شود و فارغ از هرگونه عواطف انسانی است، به راحتی زمینه نقض تمامی اصول بنیادین حقوق بشردوستانه فراهم خواهد شد. در همین خصوص در نوامبر ۲۰۱۲ دیده‌بان حقوق بشر^۲ با همکاری کلینیک

۱. در همین خصوص Harold Koh، سخنان جلسات سالانه انجمن آمریکایی حقوق بین‌الملل در ۲۴ مارس ۲۰۱۲ چنین مقرر می‌دارد: «هیچ ممنوعیتی طبق حقوق جنگ در استفاده از این تکنولوژی‌های پیشرفته در مخاصمات مسلحانه وجود ندارد؛ به شرطی که به کارگیری آن کاملاً مطابق با قواعد قابل اعمال در جنگ باشد. در حقیقت استفاده از چنین سیستم‌هایی می‌تواند با ارائه اطلاعات به طراحان عملیات این سیستم‌ها و تلاش برای به حداقل رساندن خسارات جانبی به غیرنظامیان تضمین شود».

H. Koh, The Obama Administration and International Law, Remark at The Annual Meeting of American Society of International Law, March 25, 2010, available at: <http://www.State.gov/s/1/releases/remark/139119.htm>.

2. Human Rights Watch.

حقوق بشر دانشکده حقوق دانشگاه هاروارد در گزارشی که تحت عنوان *Losing Humanity* منتشر کرد، اظهار داشت که «خودمختاری کامل این سیستم‌های جنگی نمی‌تواند مطابق اصول مسلم مخاصمات مسلحانه باشد». این نهاد حقوق بشری، همچنین مدعی شد که چنین انقلاب تسلیحاتی خطر مرگ یا صدمه به غیرنظامیان طی مخاصمات مسلحانه را افزایش خواهد داد (Human Rights Watch, *Losing Humanity: The Case Against Killer Robots*, at 1 (Nov. 2012)). دیده‌بان حقوق بشر بیشتر نگران آن است که این تلاش‌ها به خودمختاری کامل سیستم‌های جنگی برای توسل به نیروی مهلک منجر خواهند شد.

با توجه به همین امر، پیشرفت فناوری در زمینه‌های مختلف به پدیدآمدن مسائل حقوقی مربوط به آن منجر می‌شود، زیرا فناوری بر حقوق تأثیر می‌گذارد و به مثابه دستی ناپیدا آن را تغییر می‌دهد، نمونه بارز فناوری که به این مسائل منجر شده به کارگیری رو به تزاید هواپیماهای بدون سرنشین است. به عبارت دیگر، از آنجا که هر تکنولوژی جدید که وارد عرصه مخاصمات مسلحانه می‌شود، تحولات زیادی نیز با خود همراه دارد و در هر دوران تجارب جدیدی بر اصول بشردوستانه اضافه می‌کند (Walzer, 2006: 282)، لذا باید با قواعد حقوق بشردوستانه ارزیابی شود و مطابق با آن باشد.

هواپیماهای بدون سرنشین و حقوق بشردوستانه

امروزه لزوم توجه به حضور هواپیماهای بدون سرنشین در مخاصمات مسلحانه بیش از پیش ضرورت می‌یابد، زیرا مزید بر چالش‌های فعلی، در آینده‌ای نزدیک این سیستم‌های نوظهور کنترل از راه دور به صورت کاملاً خودمختار درمی‌آیند و به بخشی از نیروهای مسلح کشورها تبدیل خواهند شد. از آنجا که بر خلاف زمان صلح که قواعد کلی همانند قواعد حقوق بین‌الملل بشر از جمله منع سلب خودسرانه حق حیات بر کاربرد این سیستم‌ها حاکم است در زمان مخاصمات مسلحانه این قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه است که به کارگیری این سیستم‌ها را اداره می‌کند، لذا تکامل سیستم‌های بدون سرنشین باید با ملاحظاتی قواعد حقوق بشردوستانه همراه شود تا آثار و عواقب وخیم ناشی از به کارگیری آن‌ها در مخاصمات مسلحانه به حداقل برسد.

پیشرفت‌های علم به زودی حضور سیستم‌های بدون سرنشین را به صورت کاملاً خودمختار، در عملیات نظامی محقق خواهند کرد.^۱ کارشناسان بر این نظرند که خودمختاری این

۱. نکته شایان یادآوری این است که، وزارت دفاع امریکا و دیده‌بان حقوق بشر تأیید می‌کنند که چنین سیستم‌های کاملاً خودمختار در حال حاضر هنوز وجود ندارند، البته با توسعه هوش مصنوعی طی چند سال آینده پیشرفت‌های قابل ملاحظه‌ای در این سیستم‌ها به وجود خواهد آمد. در همین خصوص بسیاری از

سیستم‌ها مسلماً کشتن انسان‌ها و نابودی اموال آنان را به شیوه‌ای آسان‌تر و مطمئن‌تر موجب خواهد شد و لذا متعاقب این امر، سیستم‌های خودمختار آرزوی کشورهای جنگ طلب را در پیروزی در مخاصمات خود با دیگر کشورها بدون متحمل شدن کمترین خساراتی محقق خواهند کرد (Stewart, 2009: 87). البته تنها مانع برای انجام این فرایند تا به امروز از ناحیه انسان هاست، زیرا تصمیم‌گیری نهایی برای حمله کردن یا نکردن به یک هدف، از طریق این سیستم‌ها هرچند از راه دور، هنوز در ید اپراتورهای انسانی است.

علاوه بر این، با خودمختاری این سیستم‌ها در آینده‌ای بسیار نزدیک، انسان از حلقه تصمیم‌گیری در حملات به وسیله این سیستم‌ها خارج می‌شود و این سیستم‌ها قادرند به طور مستقل درباره حمله کردن یا نکردن به اهدافی خاص تصمیم‌گیری کنند و با تحقق این امر، این ربات‌ها هستند که به جای رزمندگان انسانی وارد عرصه مخاصمات مسلحانه می‌شوند (Schmitt, 2012 (11): 3). از آنجا که این ربات‌ها عاری از هرگونه عواطف و ادراکات انسانی‌اند، قطعاً چالش‌هایی اساسی در زمینه حقوق بشردوستانه ایجاد خواهند کرد. این مسئله از چند جهت حائز اهمیت است؛ اول آنکه باید ملاحظه کرد آیا استفاده از این سیستم‌ها تابع اصول ضرورت و تناسب‌اند؟ آیا این هواپیماها هنگام تهاجم اصل تفکیک بین نظامیان و غیرنظامیان را رعایت می‌کنند؟ آیا نوع سلاح‌هایی که حمل می‌کنند از نوع سلاح‌های مجازند؟ بنابراین، در این قسمت بحث، بررسی اصول حقوق بشردوستانه و ارتباط آن‌ها با مسائل ناشی از استفاده از سیستم‌های بدون سرنشین خودمختار در مخاصمات مسلحانه ضرورت می‌یابد.

به طور کلی، قواعد حقوق بین الملل بشردوستانه در خصوص حملات و اقدامات هواپیماهای بدون سرنشین، دقیقاً همان حقوقی است که به طور کلی بر تمام حملات جنگی هنگام مخاصمات مسلحانه اعم از داخلی و بین المللی حاکم است. حقوق بشردوستانه بر پایه چند اصل اساسی استوار است، لذا در این بحث به برخی از اصول اساسی آن تمرکز می‌شود که از جمله آن، اصل تفکیک، تناسب و اتخاذ اقدامات احتیاطی است. در بحث پیش رو عملکردهای هواپیماهای بدون سرنشین در عرصه مخاصمات مسلحانه با قواعد حقوق بین الملل بشردوستانه مذکور در بالا، بررسی خواهند شد. این یک اصل کلی است که در حقوق مخاصمات مسلحانه نسبت به سیستم‌های جنگی بدون سرنشین نیز قابل اعمال است، لذا وقتی قانونی بودن عملکرد

محققان به توسعه روش‌هایی نوین در خصوص این سیستم‌های جنگی دست زده‌اند که به این سیستم‌ها اجازه می‌دهد بدون دخالت انسان اقدام کنند؛ لذا با به منصفه ظهور رسیدن چنین پیشرفت‌های تکنولوژیکی جنگ طلبان تلاش برای تعبیه بسیاری از خصایص خودمختاری در این سیستم‌های جنگی را شروع کرده‌اند، بنابراین این روش‌های نوین که به نوعی جایگزینی سیستم‌های کامپیوتری به جای انسان و عوامل انسانی است به راحتی انسان را از صحنه درگیری پس می‌زند.

See, Geiss. R., "The International-Law Dimension of Autonomous Weapons Systems", International Policy Analysis, (2015).

سیستم‌های بدون سرنشین مطرح می‌شود، دو حالت متفاوت از حقوق قابل اعمال قابلیت بررسی می‌یابد:

الف) قانون تسلیحات؛

ب) حقوق مخاصمات مسلحانه.

در خصوص قانون تسلیحات؛ اول اینکه باید اثبات شود که آیا سلاح موردنظر به خودی خود قانونی هست یا نه؟ و دوم اینکه آیا ممکن است در برخی شرایط تحت حقوق مخاصمات مسلحانه توسل به این سیستم‌ها طی مخاصمات مسلحانه ممنوع باشد یا نه؟ لذا هرگونه سلاحی قبل از اینکه در مخاصمات یا صحنه درگیری به کار برده شود باید دو مورد بالا در خصوص آن‌ها ارزیابی شود. در بررسی و تحلیل اینکه، آیا سیستم جنگی بدون سرنشین به خودی خود قانونی هست یا نه؟ دو قاعده قابلیت اعمال می‌یابد:

قاعده اول اینکه، سیستم‌های بدون سرنشین نباید ماهیتاً یا ذاتاً فاقد قدرت تفکیک باشند، لذا این سیستم‌ها در صورتی که قدرت تشخیص اهداف نظامی از غیرنظامی و غیرنظامیان از رزمندگان را نداشته باشند یا به عبارت دیگر، غیرنظامیان را همانند رزمندگان مورد حملات خود قرار دهند ماهیتاً فاقد تفکیک در نظر گرفته می‌شوند (ماده ۵۱ (۴)(b). پروتکل الحاقی اول قاعده دوم در بند (۲) ماده ۳۵ پروتکل الحاقی اول مندرج است، به این معنی که سیستم‌های بدون سرنشین نباید موجب درد و رنج غیرضروری یا صدمات بیش از حد شوند. این ماده انعکاسی از حقوق بین‌الملل عرفی است و بیانگر منع صدمات غیرضروری و غیرانسانی به رزمندگان است (هنکرتز و دوسوالدبک، ۱۳۸۷: قاعده ۷).

برای تحقق این امر تمامی کشورها باید در صورت دستیابی به تسلیحاتی نوین مطابقت آن با قواعد موجود را ارزیابی حقوقی کنند، این الزام در ماده ۳۶ پروتکل الحاقی اول مقرر شده است. مطابق این الزام باید تعیین شود که سلاح جدید دارای قدرت تفکیک باشد و موجب صدمات بیش از اندازه یا درد و رنج بیهوده نخواهد شد. همچنین این ارزیابی حقوقی مشخص خواهد کرد که آیا مقرره خاص دیگری تحت حقوق مخاصمات مسلحانه که توسل به این سلاح معین را نقض کند وجود دارد یا نه؟ حقوق بین‌الملل عرفی تمامی کشورها حتی کشورهایی که عضو این پروتکل نیستند را ملزم می‌کند که چنین ارزیابی حقوقی را نسبت به هرگونه تسلیحات از جمله سیستم‌های جنگی بدون سرنشین انجام دهند.^۱

۱. شایان یادآوری است که تعهد به بررسی حقوقی تنها نسبت به «بزارهای جنگی» عرفی در نظر گرفته می‌شود. البته ماده ۴۸ پروتکل الحاقی اول به بررسی حقوقی «روش‌های جنگی» پرداخته است. به نظر می‌رسد تعهد به بررسی حقوقی «روش‌های جدید جنگی» هنوز به یک قاعده عرفی تبدیل نشده باشد.

Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare (Michael N. Schmitt gen. ed., forthcoming 2012) (commentary accompanying Rule 48).

وزارت دفاع امریکا^۱ در دستور شماره ۳۰۰۰/۰۹ (7-8) DoD Directive 3000.09 خود که در سال ۲۰۱۲ منتشر کرد این ارزیابی حقوقی را به مراحل مقدماتی توسعه و قبل از به کارگیری آن‌ها در میدان نبرد منحصر می‌کند. همچنین، اگر این سیستم‌ها به طرز قابل ملاحظه‌ای از شکل اولیه خود تغییر یابند ارزیابی حقوقی مجدد آن‌ها ضرورت می‌یابد. به عبارت دیگر، توسعه هرگونه تسلیحات کاملاً خودمختار مستلزم چنین بررسی حقوقی است. حتی با فرض اینکه این گونه تسلیحات خاص با قواعد ذکرشده نیز تطابق داشته باشند، باید تحت حقوق مخاصمات مسلحانه نیز ارزیابی شوند تا مشخص شود که آیا کاربرد این تسلیحات ممنوع است یا نه؟ برای این بررسی ۳ اصل اساسی و مهم وجود دارد.

۱. اصل تفکیک و هواپیماهای بدون سرنشین

یکی از اصول مسلم و شناخته‌شده حقوق بین‌الملل بشردوستانه، اصل تفکیک^۲ است، به تعبیر دیوان بین‌المللی دادگستری در رأی مشورتی در خصوص تهدید یا توسل به سلاح‌های هسته‌ای، اصلی اساسی^۳ (Gill & Fleck, 2010) است که ریشه در حقوق عرفی دارد (هنکرتز، دوسوالدبک، ۱۳۸۷، قاعده اول). این اصل در نظام حقوق بین‌الملل بشردوستانه از جایگاه والایی برخوردار است^۴ به طوری که می‌توان گفت حقوق بین‌الملل بشردوستانه در اصل تفکیک خلاصه می‌شود (-78 paras, 1996: Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, 79). رعایت این اصل، ضمانت اجرای حقوق بشردوستانه را فراهم می‌کند. پروفیسور پل تاورنیه^۵ استاد دانشگاه پاریس در این خصوص اظهار می‌دارد: «اصل تفکیک یکی از مهم‌ترین اصول حقوق بشردوستانه و به عنوان یکی از اصول بنیادین و عرفی است. وی با تأکید بر اینکه اصل تفکیک اولین بخش مطالعه صلیب سرخ را تشکیل می‌دهد، مقرر می‌دارد که قانون مربوط به تفکیک غیرنظامیان و نظامیان می‌گوید استفاده از سلاح‌های مانع تفکیک ممنوع است و تمامی این قوانین عرف حقوق بین‌المللی بشردوستانه است که در جنگ‌های بین‌المللی و داخلی باید لحاظ شوند» (<http://internationallaw.blogfa.com/post-476.aspx>).

به عبارت دیگر اصل تفکیک، تنظیم‌کننده طرز استفاده از تسلیحات در درگیری‌های مسلحانه است. به طور کلی یکی از اهداف حقوق بین‌الملل بشردوستانه، حمایت از جمعیت‌های غیرنظامی و تأمین مصونیت آنان در برابر حملات کور و بی‌هدف است. بنابراین، مهم‌ترین اثر اصل تفکیک ممنوعیت استفاده از برخی تسلیحات از نظر حقوقی است (فلک، ۱۳۹۱: ۷۴).

1. The U.S Department Of Defense (DOD).

2. Distinction Principle.

3. Cardinal.

۴. مواد ۴۹، ۵۰-۵۹ پروتکل الحاقی اول.

5. Paul Taverner.

سلاح‌های کشتار جمعی از جمله، سلاح‌های هسته‌ای، شیمیایی و زیستی از آنجا که توانایی تفکیک میان نظامیان و غیرنظامیان را ندارند ممنوع‌اند و تنها در شرایط بحرانی از آن‌ها استفاده می‌شود. بنابراین، از آنجا که سیستم‌های بدون سرنشین خودمختار قادرند سلاح‌های کشتار جمعی با خود حمل و در حملات از آن استفاده کنند، اگر نتوانند نظامیان را از غیرنظامیان تفکیک دهند، استفاده از این سیستم‌ها یا دست‌کم حمل سلاح‌های کشتار جمعی به‌وسیله این سیستم‌ها باید ممنوع شود.

شاید گفته شود در شرایط و موقعیت‌هایی به دلیل سنسورهای قوی تعیین‌شده در این سیستم‌ها، بتوانند قاعده تفکیک را به‌خوبی در دستور کار خود قرار دهند؛ برای مثال، در شرایط مخاصمات بسیار شدید یا مخاصماتی که در مناطق دوردست رخ می‌دهند نظیر بیابان‌ها و زیر دریا. با این حال باید خاطر نشان کرد در موقعیت‌هایی دیگر نظیر مخاصماتی از نوع شورش‌های داخلی یا در مناطق پرجمعیت شهری یا زمانی که این سیستم‌ها به تجهیزات کاملاً رباتیک مسلح شده‌اند به‌سختی می‌توانند به این اصل توجه کنند.

برخی گزارش‌ها نشان می‌دهد طی عملیات انجام‌شده از طریق این سیستم‌ها دست‌کم ۲۳۶ غیرنظامی از جمله ۶۱ کودک و از سپتامبر ۲۰۱۰ به این سو نیز نزدیک به ۴۸۲ نفر در عملیات هواپیماهای بدون سرنشین جان خود را از دست داده‌اند (Boyle, 2013: 1-3). در ماه‌های گذشته نیز دو سازمان مهم بین‌المللی حقوق بشری با انتشار گزارش‌هایی اعلام کردند ادعای مقام‌های امریکایی در خصوص تعداد پایین تلفات غیرنظامیان در پاکستان و یمن نادرست است. برای مثال، دیدبان حقوق بشر (Report: Yemen drone strike possibly violated international law, by John Knefel, February 20, 2014) با بررسی شش مورد از حملات انجام‌شده هواپیماهای بدون سرنشین امریکایی به یمن از سال ۲۰۰۹ به این سو به این موضوع اشاره کرد که دست‌کم ۵۷ غیرنظامی از جمله سه کودک در این حملات جان خود را از دست داده‌اند.

سازمان عفو بین‌الملل^۱ نیز با بررسی ۹ حمله هواپیماهای بدون سرنشین امریکایی به منطقه وزیرستان پاکستان بین می ۲۰۱۲ تا جولای ۲۰۱۳ اعلام کرد ۳۰ غیرنظامی در این حملات کشته شده‌اند (US drone strikes could be classed as war crimes, says Amnesty International, Jon Boon, Oct. 2013). یافته‌های این دو سازمان مهم بین‌المللی، مشابه نتایج بازرسی حقوق بشر سازمان ملل است که در سال ۲۰۱۳ منتشر شد. در گزارش این بازرسی به این موضوع اشاره شده بود که در یک دهه گذشته ۲۲۰۰ نفر جان خود را در حملات هواپیماهای بدون سرنشین از دست داده‌اند که بین ۴۰۰ تا ۶۰۰ نفر غیرنظامی بوده‌اند (UN Doc, A/68/389, para 32).

1. Amnesty International

در دوره ریاست جمهوری اوباما استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین سرعت بیشتری گرفت. گزارش‌ها نشان می‌دهند از زمان آغاز ریاست جمهوری اوباما در سال ۲۰۰۹ بیش از ۳۳۰ حمله از طریق این نوع هواپیماها انجام شده است، در حالی که در دوره جورج بوش تنها ۵۱ حمله صورت گرفته بود. در دوره ریاست جمهوری باراک اوباما ۳۹۰ عملیات از طریق هواپیماهای بدون سرنشین در پاکستان، یمن و سومالی انجام شد. این رقم ۹ برابر مأموریت‌های انجام شده طی دوران ریاست جمهوری بوش بوده است. در این عملیات بیش از ۲۴۰۰ نفر کشته شده‌اند که دست کم ۲۷۳ نفر از آن‌ها غیرنظامی بوده‌اند. همچنین تعداد کشته‌شدگان شش بار بیشتر از دوره ریاست جمهوری بوش بوده است (Living Under Drones: Death, Injury and Trauma to Civilians from US Drone Practices in Pakistan, research by the International Human Rights and Conflict Resolution Clinic of Stanford Law School (Stanford Clinic)). در یمن نیز تعداد افراد غیرنظامی کشته‌شده رو به افزایش است. سال ۲۰۱۳ تعداد افراد غیرنظامی کشته‌شده افزایش شدیدی یافت. البته دولت اوباما برای هدف قرار دادن اهداف موردنظر خود در یمن از موشک‌های کروز نیز استفاده کرد. برای مثال، در حمله‌ای که ۱۷ دسامبر ۲۰۰۹ انجام شد ۴۱ غیرنظامی جان خود را از دست دادند که دست کم ۲۱ کودک و ۱۲ زن میان کشته‌شدگان قرار داشتند (Ambassador Desra Percaya, Indonesia Opening Debate, 2012 Meeting of DISEC, 4). همان‌طور که ملاحظه می‌شود تمامی این آمار خود دلیلی است بر اینکه سیستم‌های بدون سرنشین به طور کامل قادر به رعایت اصل تفکیک در مخاصمات مسلحانه نیستند.

همان‌طور که در مطالب بالا ذکر شد، رعایت اصل تفکیک مستلزم تمایز میان نظامیان و غیرنظامیان و اهداف نظامی و غیرنظامی است. هواپیماهای بدون سرنشین در خصوص رعایت اصل تفکیک، در تمایز بین اهداف و افراد تا حدودی موفق بوده‌اند، زیرا این سیستم‌ها به نوعی سنسورهای (حسگرهای) بسیار قوی مجهزند که به افزایش دید آن‌ها در شب و حتی در شرایط جوی بسیار نامناسب کمک می‌کنند، برای مثال نوعی از این سیستم‌ها به نام پریدتر (Predator) که به وسیله دو موشک هل فایر AG.M-114 (به موشک‌های هوا به زمین گفته می‌شود) مسلح می‌شوند و با پرتو لیزر روی اهداف شلیک می‌کنند و از دقت بسیار بالایی برخوردارند که این موضوع نوعی مزیت برای این سیستم‌ها و حتی عاملی برای اجرای بهتر حقوق بشردوستانه است (Michael, 2012 (16): 599). اما مشکل اساسی در زمینه تفکیک یا تمایز میان نظامیان و غیرنظامیان است که این سیستم‌ها در این زمینه ناکارآمدند. پروتکل اول کنوانسیون‌های ژنو نیز تعریف مبهمی را در این خصوص ارائه می‌کند و مقرر می‌دارد که غیرنظامی کسی است که «نظامی نباشد»، لذا در مواردی که در مورد نظامی یا غیرنظامی بودن افراد تردید شود، تصمیم سیستم‌های بدون سرنشین چه خواهد بود؟ برای مثال، در یک کشتی جنگی غیر از افراد نظامی، افراد غیرنظامی نیز حضور دارند، حال سیستم‌های بدون سرنشین با

حمله به این کشتی چگونه می‌تواند اصل تفکیک را رعایت کنند؟ (Sharkey, 2008: 86) یا سیستم‌های بدون سرنشین با کودکانی که مجبور به حمل سلاح‌های خالی‌اند، چه برخوردی خواهند داشت؟ (Sharkey, 2008: 88).

مثال‌های ذکر شده تنها گوشه‌ای از چالش‌هایی است که با حضور هواپیماهای بدون سرنشین در عرصهٔ مخاصمات مسلحانه دربارهٔ اصل تفکیک ایجاد شده که به روشنی بیانگر رعایت نکردن کامل این اصل از سوی این پدیدهٔ نوظهور است.

۲. اصل تناسب، ضرورت نظامی و هواپیماهای بدون سرنشین

اصل تناسب^۱ یادگار اندیشهٔ جنگ مقدس اگوستین قدیس است، براساس این اصل جنگ امری شر و منفور است، اما اگر خیر آن بیشتر از شر باشد، جنگ خیر یا جنگ مقدس خواهد بود.^۲ طبق این اصل تخطی ناپذیر، عرفی (هنکرتز و دوسوالدبک، ۱۳۸۷: قاعدهٔ چهاردهم) و امرهٔ حقوق بشردوستانه،^۳ در جنگ هر متخاصمی تا اندازه‌ای زور را به کار می‌گیرد که برای شکست دشمن ضروری است و در صورت تخطی می‌تواند تشکیل‌دهندهٔ جنایت جنگی باشد (Kalshoven & Zegveld, 2011: 137). بنابراین، آنان باید از هرگونه ایراد خسارت نامناسب با برتری نظامی موردنظر، خودداری ورزند. مادهٔ ۱۴ دستورالعمل لیبر^۴، به منزلهٔ اولین سند مکتوبی که از ضرورت نظامی یاد می‌کند، عنوان می‌دارد «ضرورت نظامی، آنچنان که در نزد ملت‌های متمدن شناخته شده است، عبارت است از ضرورت آن‌گونه اقداماتی که برای تضمین نیل به اهداف جنگ، حتمی و واجب‌اند و مطابق با حقوق و رویهٔ مدرن جنگ، مشروع‌اند»^۵. همچنین، طبق بند (۵)، شق (۲) مادهٔ ۵۱ و ۵۷ پروتکل الحاقی اول که به تبیین اصل

1. Proportionality Principle

۲. در فقه اسلامی نیز تا آنجا که بررسی شده نظیر این بحث «قاعده تترس» است، براساس این قاعده اگر دشمن عملیات نظامی را با استفاده از سپر انسانی افراد بی‌گناه (غیرنظامیان) انجام دهد، تناسب بین کشته شدن آن بی‌گناهان در صورت دفاع متقابل و تلفات و زیان‌های ناشی از ادامهٔ تهاجم غیرانسانی دشمن سنجیده می‌شود. اگر آثار تهاجم، تجاوز و تلفات حاصل از آن بیشتر از تلفات انسانی آن بی‌گناهان باشد، به‌ناچار فرماندهٔ عملیات باید به عملیات دفاعی خود ولو به قیمت کشته شدن آن بی‌گناهان ادامه بدهد، در فقه اهل سنت مبنای این قاعده «مصلح مرسله» است.

کنعانی، محمدطاهر، واکاوی حقوقی تعهدات رژیم صهیونیستی، قابل دسترسی در آدرس ذیل:

<http://canimun.org/wp-content/uploads/2013/02/CANIMUN-2013-GA1-Background-Guide.pdf>.

3. Article 8(2)(b)(4) & (e)(i) of the 1998 ICC Statute.

4. Liber Code.

۵. البته این مسائل ممکن است به چالش‌هایی در این خصوص منجر شود، برای مثال مزیت نظامی در درگیری‌های خاص به طور گسترده وابسته به قرائن است و ارزش آن می‌تواند بر پایهٔ توسعهٔ میدان نبرد تغییر یابد.

تناسب می پردازد، مقرر داشته است که «اگر در جنگی حمله به یک هدف نظامی، صدمات جانبی شدیدی برای افراد یا اموال غیرنظامی به همراه داشته باشد، آن حمله ممکن است غیرقانونی و ممنوع باشد»، حتی مقرر شده است که در حمله به اهداف مشروع نظامی نیز باید اقدامات احتیاطی به کار گرفته شود تا کمترین خسارت به اموال و افراد غیرنظامی وارد نشود. روند کنونی در مخاصمات پیشرفته امروزی به گونه ای است که فاصله میان رزمندگان را افزایش می دهد، در حالی که در مخاصمات گذشته رزمندگان به طور فیزیکی در میدان نبرد حاضر می شدند و هنگام مبارزه رو در روی همدیگر قرار می گرفتند و شکست دشمن نیز تنها با قدرت رزمندگان و در میدان جنگ میسر بود، اما امروزه با تولید سیستم های بدون سرنشین کنترل از راه دور، رزمندگان به جای حضور در میدان جنگ از فاصله ای دور و در یک محیط امن همان اقدامات را با دستور دادن به سیستم های بدون سرنشین انجام می دهند. از طرف دیگر، به دلیل قابلیت کنترل از راه دور این سیستم ها، رزمندگان از میدان واقعی جنگ دورند و تنها از طریق یک صحنه ویدئویی نظاره گر میدان جنگ هستند که این امر می تواند برای برخی افراد جذابیت ایجاد کند و کشتار افراد از راه دور برای وی بسیار لذت بخش باشد. لذا سیستم های بدون سرنشین که عاری از هرگونه عواطف و ادراکات انسانی اند و توانایی شنیدن فریادهای زنان و کودکان و سایر افراد غیرنظامی را ندارند، چگونه می توانند از حملات و خسارات غیرضروری جلوگیری کنند؟ یا اینکه این سیستم ها چگونه می توانند تشخیص دهند که اقدامات آن ها خسارات یا صدمات جانبی برای افراد و اهداف غیرنظامی خواهد داشت یا نه؟ (Sharkey, op. cit, 86).

۳. اصل تعهد به اتخاذ اقدامات احتیاطی در حمله

اصل تعهد به اتخاذ اقدامات احتیاطی در حمله^۱ نیز اصل مهم دیگری است که باید در حملات هواپیماهای بدون سرنشین در مخاصمات مسلحانه به آن توجه شود. اصلی که ذاتاً عرفی (هنکرتز و دوسوالدبک، ۱۳۸۷: قاعده پنزدهم) و در ماده ۵۷ پروتکل الحاقی اول نیز تدوین شده است. این اصل در بسیاری از حملات هواپیماهای امریکایی در جنگ با تروریسم مغفول مانده است. اصل احتیاط در حمله همچنین بر ضرورت «اعلان و اطلاع قبلی حملاتی ممکن است جمعیت غیرنظامی را به طور جدی تحت تأثیر قرار دهد، مگر آنکه اوضاع و شرایط خاصی مانع از اطلاع قبلی حمله توسط نیروی مهاجم باشد» تأکید می کند. یکی از دلایل اصلی انتقاد به استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین این است که به لحاظ ماهیت، اطلاع رسانی نسبت به امکان انجام حملات در آینده نزدیک از طریق این هواپیماها، قبل از وقوع آن، امری

1. precautionary Principle

نامعقول و ناممکن است، زیرا ماهیت اصلی این حملات در غیره منتظره و غافلگیرانه بودن آن‌هاست.

علاوه بر این، پروتکل الحاقی اول، اصل تعهد به اتخاذ اقدامات احتیاطی در حمله را بر دو مورد مبتنی دانسته است. اول؛ «الزام به اتخاذ اقدامات احتیاطی ممکن، برای اثبات اینکه هدف موردنظر یک هدف نظامی است»^۱. اصطلاح «اقدام ممکن»^۲ در این متن یعنی هر گونه اقدام عملی و شدنی با توجه به تمامی شرایط موجود در آن زمان، نظیر ملاحظات نظامی و بشردوستانه (Harvard Program on Humanitarian Policy and Conflict Research,) Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare, With Commentary 38 (2009). که در این خصوص گاهی خود این سیستم‌ها به دلیل ظرفیت بالا قادرند حتی دقیق‌تر از انسان و گاهی هم بسته به شرایط هدف را تشخیص دهند. نیروهای به‌کاررفته در این سیستم‌ها باید آن‌ها را برای تشخیص دقیق هدف، به سنسورهای قوی مجهز کنند. مورد دیگر اینکه «الزام به اتخاذ هر گونه اقدام ممکن برای انتخاب ابزار حمله برای به حداقل رسانی یا اجتناب از ورود صدمات جانبی به غیرنظامیان»^۳ این اقدام احتیاطی ممکن است تحت شرایط خاصی توسل به سیستم‌های خودمختار را منع کند در صورتی که نوع دیگری از سیستم‌ها وجود داشته باشد که از غیرنظامیان حمایت بهتری داشته باشد.^۴ بنابراین، در یک ارزیابی نهایی می‌توان گفت که اگر کشوری قصد توسل به این سیستم‌ها را در میدان نبرد دارد باید تضمین کند که می‌تواند به طور کافی این اقدامات احتیاطی را اتخاذ کنند (علاقه‌بند حسینی و یزدان‌نجات، ۱۳۹۱: ۲۲۲).

موارد بالا اشاره‌ای بود به برخی چالش‌های ایجادشده از طریق این سیستم‌ها در عرصهٔ مخاصمات مسلحانه که تاکنون کارشناسان امر هیچ پاسخ روشنی در این خصوص ارائه نداده‌اند. با توجه به مطالبی که از نظر گذشت، به روشنی معین می‌شود که حضور این سیستم‌ها همچنان در حال افزایش است و در آینده بخش لاینفک نیروهای مسلح کشورها خواهند شد یا حتی شاید زمانی فرا رسد که کشورها چاره‌ای جز توسل به این سیستم‌ها در مخاصمات مسلحانه نداشته باشند.

۱. مادهٔ ۵۷ (۲)(a)(i) پروتکل الحاقی اول.

2. Feasible

۳. مادهٔ ۵۷ (۲)(a)(ii) پروتکل الحاقی اول.

۴. در مقابل گاهی هم توسل به این سیستم‌های خودمختار ضرورت می‌یابد، زمانی که کاربرد این سیستم‌ها بتواند از غیرنظامیان حمایت بیشتری کند.

نتیجه گیری

طی درگیری‌های مسلحانه حمایت از حقوق افراد در وهله اول بر عهده یکی از شاخه‌های حقوق بین‌الملل تحت عنوان «حقوق بین‌الملل بشردوستانه» است. لذا اصول کلی بشردوستی در درگیری‌های مسلحانه همان چارچوب‌های کلان‌اند (تفکیک، ضرورت نظامی و تناسب، منع درد و رنج غیرضروری و حرمت بی‌طرفی) که انعکاسی از حقوق عرفی نیز به شمار می‌روند و درخصوص هر نوع جنگ‌افزار نوین هوایی نیز مبنای بشردوستی بوده و قابل اعمال‌اند. با وجود این در سال‌های اخیر این سیستم‌های نوظهور بدون بررسی و شناخت کافی مورد استفاده نظامی قرار گرفته‌اند که نتیجه آن تنها تلفات فاقد تفکیک، بیش از اندازه و غیرضروری غیرنظامیان بوده است. با توجه به همین اصول کلی، می‌توان عدم مشروعیت هواپیماهای بدون سرنشین در مخاصمات مسلحانه را احراز کرد البته با نظر به عملکرد سیستم‌های بدون سرنشین کاملاً روشن است که برخی از قواعد و اصول حقوق بشردوستانه و مفاهیم مسلم آن (نظیر تعریف رزمنده، جایگاه قصد و عمد در ارتکاب جنایات جنگی) بر عملکرد سیستم‌های مذکور عملی نیست و بسیاری از قواعد آن در حملات این سیستم‌ها به شدت آسیب دیده و به حاشیه رانده شده و در پاره‌ای از مصادیق نیز اساساً حقوق بشردوستانه موضوعیت خود را از دست داده است. لذا به نظر می‌رسد حقوق بشردوستانه معاصر تنها متناسب با درگیری‌های مسلحانه قبل طراحی شده و قدرت و عملکرد جنگ‌افزارهای جدید را در نظر نیاورده و از این حیث توسعه و تکامل حقوق بشردوستانه در این خصوص ضروری است.

بنابراین، هواپیماهای بدون سرنشین به منزله مدرن‌ترین و پیشرفته‌ترین سلاح روز قلمداد می‌شوند، اما همچنان مشکلاتی در استفاده از این سلاح فوق‌مدرن در مخاصمات مسلحانه وجود دارد، لذا کارایی و اثربخشی حقوق بشردوستانه در این خصوص، مستلزم این است که اولاً قواعد موجود در تطبیق بر مصادیق مجرای روشن داشته باشند و تکرار وقایع سنتی موردنظر حقوق بشردوستانه را تحت پوشش قرار دهند. ثانیاً جزئیات و مصادیق جدید همان جنگ‌های گذشته را نیز در چارچوب حاکمیت قانون، ضابطه‌مند کنند. ثالثاً با پیگیری روندی تکاملی، حکم آنچه را که در گذشته قابل تصور نبوده و در شرایط حاضر قابل وقوع شده یا در دورنمای آینده قابل وقوع است، تبیین کند.

منابع

الف) فارسی

۱. ساعد، نادر (۱۳۸۷). حقوق بشردوستانه و مسائل نوظهور، تهران: خرسندی.

تأملی بر مشروعیت کاربرد هواپیماهای بدون سرنشین... ۲۶۱

۲. فلک، دیتر (۱۳۹۱). حقوق بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه، ترجمه قاسم زمانی و نادر ساعد، تهران: شهر دانش.
۳. هنکرتز، ژان ماری و دوسوالدبک، لوئیس (۱۳۸۷). حقوق بین‌الملل بشردوستانه عرفی، تهران: مجد.
۴. تقی زاده زکیه و هداوند، فاطمه (۱۳۹۱). «کاوشی در مشروعیت استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در حقوق بین‌الملل»، فصلنامه مطالعات بین‌المللی، سال نهم، شماره ۳.
۵. علیپور، عباس و کرمی‌ناوه‌کش، محسن (۱۳۹۳). «واکاوی نقش هواپیماهای بدون سرنشین در عملیات ضد تروریستی (با تأکید بر کشور یمن)»، فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی، شماره هجدهم.
۶. علاقه‌بندحسینی، یونس و یزدان‌نجات، رزا (۱۳۹۱). «گسترش استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در آیین حقوق توسل به زور و مخاصمات مسلحانه»، مجله حقوقی بین‌المللی، سال سی‌ام، شماره ۴۸.

ب) انگلیسی

A. Books

7. Gill, T. D., & Fleck, D. "The Handbook of The International Law of Military Operations". Oxford: OUP, Hague Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and Its Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 29 July 1899. (Cited as: Hague Convention II), (2010).
8. Henderson, I, Air and Missile Warfare, martinus nijhoff publishers, Review 49/1-2, (2010).
9. Kalshoven, F., & Zegveld, L. "Constraints on the Waging of War: An Introduction to International Humanitarian Law", Cambridge: Cambridge University Press, (2011).
10. Singer, P. W, The Robotic Revolution and Conflict in the Twenty first Century, New York , Penguin group USA, (2009).
11. Walzer, M, Just war and Unjust wars: Amoral Argument With Historical Illustrations, New York: Basic Books, (2006).

B. Articles

12. Anderson, K., "Rise of the Drones: Unmanned Systems and the Future of War", U.S. House of Representatives Subcommittee on National Security and Foreign Affairs, March 18, (2010).
13. Boyle, M. j., "The costs and consequences of drone warfare, The Royal Institute of International Affairs, No 81, (2013).
14. Brooke, I., "Unmanned Aerial Vehicles (drones): an introduction", International Affairs and Defense, SN06493, 25 April (2013).
15. Brooks, R. "Drones and the International Rule of Law", Journal of Ethics and International Affairs, Vol. 28, pp. 83-103, (2014).

16. Cole, CH., "Drone War a Briefing Document", **Nexus magazine**, April (2012).
17. Corcoran, M., "Drone Journalism: Newsgathering applications of Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) in covering conflict, civil unrest and disaster ", International Correspondent – Australian Broadcasting Corporation, January (2014).
18. GEISS. R., " The International-Law Dimension of Autonomous Weapons Systems", International Policy Analysis, (2015).
19. Howard, S., "Special Operations Forces And Unmanned Aerial Vehicles :Sooner or Later?", Alabama, school of advanced Air power Studies air university Maxwell air force Base, (1995).
20. Jack, B. , "Law and War in the Virtual Era", The American journal of international law, Vol. 3 , (2009).
21. Jefferson. T., "Drones and Targeted Killing: Legal, Moral, and Geopolitical Issues (Introduction)", School of Law Research Paper No. 2446762 , (2014).
22. O'Connell, M. E., "The International Law of Drones", ASIL Insight, Volume 14, Issue 36, Washington University Law ,November (2010).
23. O'Connell, M. E., "Unlawful Killing with Combat Drone A Case Study of Pakistan, 2004-2009", Washington University Law, July (2010).
24. Schmitt ,M., "Unmanned Combat Aircraft System and International Humanitarian law Simplifying The oft Benighted Debate", Boston university International Law Journal, Vol.30:595, (2012).
25. Schmitt, M., "Autonomous Weapon Systems and International Humanitarian Law: A Reply to the Critics", Social Science Network, (2012).
26. Sharkey, N., " Grounds for Discrimination: Autonomous Robot Weapons", Challenges of Autonomous Weapons, RUCI, October (2008).
27. Stewart, D., " New Technology and the Law of Armed Conflict", international law studies, Volume 87, (2010).
28. Thurnher, J.S., "The Law That Applies to Autonomous Weapon Systems", American Society of Law, Volume 17, Issue 4, January 18, (2013).

C. Reports

29. H. Koh, The Obama Administration and International Law, Remark at The Annual Meeting of American Society of International Law, March 25, (2010).
30. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism, Ben Emmerson, UN Doc, A/68/389, 18 September (2013).
31. Report of the Special reporter on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Philip Alston, Addendum, Study on Targeted Killings, UN Doc. A/HRC/14/24/Add.6, May 28, (2010).
32. Report: Yemen drone strike possibly violated international law, by John Knefel, February 20. 2014.

D. Documents

33. Commentary of the HPCR (Program on Humanitarian Policy and Conflict Research at Harvard University) Manual of international Law Applicable to A Us Congress National Defense Authorization, fiscal year 2001, public law.106_398ir and Missile Warfare, Version 1.2, march (2010).
34. Convention on International Civil Aviation, Signed Chicago, on 7 December

- 1944 (Chicago Convention).
35. Declaration (IV, I) to Prohibit for The Term of Five Years, The Launching Projectiles and Explosive from Balloons and other Method of Similar Nature, The Hague 29 July (1899).
 36. Harvard University Program on Humanitarian Policy and Conflict Research HPCR Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare , Bern, 15 may. (2009).
 37. Living Under Drones: Death, Injury and Trauma to Civilians from US Drone Practices in Pakistan, research by the International Human Rights and Conflict Resolution Clinic of Stanford Law School (Stanford Clinic), available at: <http://www.livingunderdrones.org/report/>.
 38. Protocol Additional to The Geneva Conventions of 12 August 1949 relating to The Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June (1977).
 39. Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July (1998).
 40. Rule Concerning The Control of Wireless Telegraphy in Time of War and Air warfare Drafted by a Commission of Jurists at The Hague, December 1992-February (1923).
 41. United Nations General Assembly First Committee: Disarmament And International Security (DISEC), “Our interconnected world will make significant progress if the security, peace and stability exist for all peoples in all regions. We must intensify our efforts, as no obstacle is insurmountable.” Ambassador Desra Percaya, Indonesia Opening Debate, (2012).
 42. Contemplating the Legitimacy of Using Drones in Armed Conflict under International Humanitarian Law
 43. Unveiling the progress of technology in the 21st century has resulted to unveiling another form of bird military weapons that Unmanned Aerial Vehicles (hereinafter UAVs or drones) are a clear example. Owing to the fact that manipulating this type of airborne system has generated to considerable controversies from the perspective of international Humanitarian Law (hereinafter IHL), independent legal assessment of the issue seems necessary. Before investigating this issue, it is essential to be familiar with this system and explore those challenges arising from their employment in armed conflicts. The present paper, through proposing the existing ambiguities and challenges emerging from employing these systems in armed conflicts, is attempting to assess the performance of UAVs in armed conflict under IHL's basic regulations as principles of Distinction, Proportionality and taking precautions in attack.
 44. Key Words: Unmanned Aerial Vehicles, International Humanitarian Law, Distinction Principle, Proportionality Principle, Precautionary Principle.

E. Website

45. <http://www.asil.org/insights101112.cfm>.
46. <http://www.theguardian.com/world/2013/oct/22/amnesty-us-officials-war-crimes-drones>.
47. <http://ssrn.com/abstract=2184826>.
48. www.hrw.org/world-report/2014.
49. <http://internationallaw.blogfa.com/post-476.aspx>
50. <http://canimun.org/wp-content/uploads/2013/02/CANIMUN-2013-GA1->

۲۶۴ فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۴۷، شماره ۱، بهار ۱۳۹۶

- Background-Guide.pdf.
51. <http://canimun.org/wp-content/uploads/2013/02/CANIMUN-2013-GA1-Background-Guide.pdf>.
52. <http://canimun.org/wp-content/uploads/2013/02/CANIMUN-2013-GA1-Background-Guide.pdf>.